

ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕГРУВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У статті висвітлено поняття «соціалізації», як головного чинника формування особистості людини та її відносин у соціальному житті.

Метою роботи є дослідження чинників, що впливають на соціальне інтегрування дошкільників з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних закладів. Дошкільна освіта в Україні не є обов'язковою. Втім, варто зауважити, що соціальне інтегрування малюків, які не відвідували дошкільний заклад освіти, може проходити значно важче ніж у дітей, які мали досвід навчання або виховання в садочку. Зважаючи на це зарубіжні та українські науковці зосереджують увагу на створенні в інклюзивному закладі належного середовища для дітей з особливими потребами, а також наголошують на необхідності спиратись у цьому на найближчий для дитини мікросоціум, який є важливим чинником засвоєння нею усталених у ширшій спільноті норм і правил.

В основі **методології** статті лежать фундаментальні дослідження українських та зарубіжних вчених Ф. Гіддінгса, Г. Тарда, А. Колупаєвої, О. Таранченко. Дошкільний заклад, якому відводиться вагомий роль у розвитку соціально-емоційної сфери дітей з ООП, має бути середовищем, де малюки активно залучені до освітньої діяльності, протенаразі в освітній практиці дошкільних освітніх закладах спостерігається децю формальний підхід до процесу соціального інтегрування дітей з особливими потребами, і більша зосередженість на необхідності опанування освітніх стандартів.

Науковою новизною статті є визначення чинників, що впливають на соціальне інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних закладів освіти, зроблено **висновки** та перераховані певні чинники які, впливають на соціальне інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах дошкільних закладів освіти в цілому.

Ключові слова: інклюзивна освіта, соціальне інтегрування, науковий інструментарій, діти з особливими освітніми потребами, дошкільні заклади освіти.

Постановка проблеми. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами, є основною метою інклюзивної освіти. Наразі соціум диктує свої умови та правила, тому важливим є ознайомлення дітей з ними, та впровадження в освітній практиці з перших її ланок, оскільки діти з особливими освітніми потребами мають ускладнений та пролонгований період адаптації, безліч труднощів у комунікації тощо. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених займались дослідженням соціалізації дітей різних вікових груп, таких як: А. Ребер, Ф. Гіддінгс, Шомбар де Лов, Г. Тард, У. Бронфенбеннер, А. Колупаєва, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Кобильченко, Т. Кравченко, І. Татяничикова, та ін. Вчені акцентують увагу на тому, що наразі процес соціалізації дітей з особливими освітніми потребами недостатньо високий. Процес соціалізації потребує подальшого вдосконалення усіх структурних компонентів, та є перспективною та актуальною темою для практиків та теоретиків, для підвищення ефективності зростання дитини як особистості, розвитку інтелектуальних функцій та розвитку мислення, можливістю передачі інформації та ін.

Американський науковець Ф. Гіддінгс та французький науковець Г. Тард були основоположниками поняття «соціалізація» та робили акцент на тому, що поведінкові взаємини є фундаментом для існування всього суспільства, який є головним чинником формування людини та її відносин у соціальному житті. Соціалізація – це дія «розвитку соціальної природи чи характеру» особистості, яка формується в результаті випадкового впливу оточуючого середовища, або завдяки діям суспільства, які особистість отримує через школу, сім'ю та інші суспільні установи [1, іноз. с. 22]. Тобто соціалізація особистості є не тільки фактом наслідкування, а й навколишній світ, що складається з речей, які виникли незалежно від людини.

В інклюзивному освітньому середовищі діти з ООП мають ширші можливості для соціального інтегрування, що доведено численними науковими дослідженнями (Дж. Лупарт, Т. Лорман, Д. Харві, А. Колупаєва, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Кобильченко та ін.).

Наразі інклюзивна практика поширюється і в дошкільних закладах освіти. Дошкільний заклад, якому відводиться вагома роль у розвитку соціально-емоційної сфери дітей з ООП, має бути середовищем, де малюки активно залучені до освітньої діяльності, де кожен почувається важливою частиною мікросоціуму; де навчаються поваги, відповідних соціальних норм та застосовують отримані знання практикуючи взаємодію один з одним.

Дошкільна освіта наразі не є обов'язковою в Україні (на відміну від багатьох країн світу). Чимало родин воліють виховувати дитину вдома аж до часу початку шкільної освіти. Втім, варто зауважити, що соціальне інтегрування малюків, які не відвідували дошкільний заклад освіти, може проходити значно важче ніж у дітей, які мали досвід навчання або виховання в садочку. Певною мірою це можна проілюструвати, охарактеризувавши етапи соціального інтегрування, які проходить дитина:

I етап – залучення дитини до соціуму. Щонайперше – це адаптація дитини в сім'ї. На цьому етапі надзвичайно важливо, як батьки реагують на потреби дитини та задовольняють їх, як реагують на проблеми та допомагають у їх вирішенні; як ставляться один до одного члени родини, як спілкуються, взаємодіють в діяльності та в час відпочинку; як проводять дозвілля та які обов'язки мають у побуті; наскільки широкі контакти мають з малою громадою та як саме взаємодіють з нею тощо. Всі ці, на перший погляд незначні буденні дії закладають підвалини в соціальному інтегруванні малюка та слугують моделлю його поведінкових проявів в найближчі роки.

II етап – перебування дитини у дошкільному освітньому закладі. Велику роль відіграють педагоги та їхні дії, ставлення, переконання, фахова майстерність, навички взаємодії з іншими педагогами та фахівцями. Адже саме педагоги створюють атмосферу в інклюзивній групі, яка має сприяти розвитку та навчанню дитини з ООП, її соціальному інтегруванню в дитячому колективі та подальшому успішному переходу до шкільного навчання.

III етап – адаптація дитини та її сім'ї у ширшому соціумі та суспільстві загалом. А. Колупаєва наголошує, що батьки дитини з особливими потребами живуть у зоні постійного ризику. Пролонгована психотравмуюча ситуація негативно впливає на ситуацію в родині і може провокувати ігнорування або ж негативне ставлення батьків до дитини та її потреб. Відтак, налагодження співпраці з батьками, залучення їх до повноцінної участі в навчанні і розвитку їхньої дитини в усі її вікові періоди – є критично необхідними та беззаперечною умовою успішної соціалізації дитини з ООП.

Зважаючи на це зарубіжні та українські науковці (Дж. Лупарт, Ч. Вебер, Т. Лорман, Д. Харві, А. Колупаєва, В. Кобильченко, Т. Сак, О. Таранченко, О. Федоренко та інші) зосереджують увагу на створенні в інклюзивному закладі належного середовища для дітей з особливими потребами, а також наголошують на необхідності спиратись у цьому на найближчий для дитини мікросоціум (батьків, родину, значимих дорослих та ін.), який є важливим чинником засвоєння нею усталених у ширшій спільноті норм і правил.

Наразі в освітній практиці дошкільних освітніх закладах спостерігається дещо формальний підхід до процесу соціального інтегрування дітей з особливими потребами, і більша зосередженість на необхідності опанування освітніх стандартів. Це є наслідком усталеного упродовж десятиріч бачення, що у випадку недостатнього опанування первинних навчальних вмінь і навичок дитина з особливими потребами вимушено опиниться в соціальній ізоляції. Втім таке переконання не зовсім коректне. Факти свідчать, що допоки в інклюзивних дошкільних закладах нашої країни здебільшого спостерігається низький рівень пристосування освітнього середовища до особливих потреб таких дітей. Це не дає їм змогу активно функціонувати в соціумі однолітків та ефективно використовувати весь спектр взаємодії з найближчим життєвим оточенням. Окрім цього, надмірне зосередження уваги педагогічного персоналу на такому аспекті як «створення відповідної матеріально-технічної бази» для нормалізації навчання та розвитку дитини з особливими потребами поки що перешкоджає педагогам-практикам сфокусуватися на розвитку необхідного рівня соціальної спроможності вихованців та формувати у дітей потребу інтегруватися в інклюзивне середовище, де відбувається необхідна їм взаємодія з ровесниками та дорослими. Аби інклюзивний заклад став середовищем розвитку та соціалізації, необхідна сукупність базових умов організації інклюзивного середовища, якими на переконання науковців (Дж. Спідінг, Т. Лорман, А. Колупаєва, О. Таранченко, Л. Савчук та ін.) є:

1) позитивне ставлення до філософських концепцій інклюзії. Позитивне ставлення всіх учасників освітнього процесу до дітей з ООП і їхнього потенціалу – необхідна умова на всіх етапах навчання та виховання. Саме позитивне ставлення стимулює досягнення максимально можливих результатів розвитку дітей. Для досягнення цієї мети необхідно вести просвітницьку роботу; проводити заходи щодо формування сталої позитивної думки про людей з особливими потребами тощо;

2) реалізація політики, що спрямована на надання підтримки (на різних рівнях суспільства). У дошкільних закладах освіти необхідно підтримувати інноваційний творчий потенціал освітньої системи; формувати спільну позицію педагогічних кадрів, щодо розвитку інклюзивної практики, думку, що це справа, за яку усі несуть спільну відповідальність. Адміністрація закладу має налагоджувати співпрацю між усіма учасниками освітнього процесу, залучати суб'єктів-партнерів, сприяти підвищенню кваліфікації працівників, підтримувати контакти спеціалістів не тільки на рівні закладу, а й між різними закладами різних рівнів;

3) процеси, які відбуваються у дошкільних закладах і групах, мають базуватися на наукових підвалинах і бути підтвердженими практикою. Для покращення ефективності роботи дошкільного закладу необхідно враховувати, що підходи і методи мають змінюватися, адаптуватися до нових реалій сьогодення, а також орієнтуватися на якісне задоволення освітніх потреб дітей. Інклюзивні заклади освіти мають виходити на новий рівень надання освітніх послуг і послуг супроводу освіти не лише дітей, а й їхніх батьків;

4) гнучкі програми навчання і виховання. Педагогам необхідно мати змогу створювати власні методи і прийоми навчання, доречно адаптуючи курикулум, аби всі діти мали змогу на максимальному для них рівні опанувати стандарт освіти. Педагог – митець, якому необхідно постійно створювати нове (комбінувати вже відомі методи навчання в різних варіаціях). Лише таким чином індивідуальні особливі освітні потреби дітей можуть бути максимально задоволені, а стиль викладання педагога максимально наблизиться до стилю сприймання, мислення і навчання дітей;

5) залучення громади до діяльності дошкільних закладів. Адміністрація дошкільних закладів освіти має налагоджувати взаємозв'язки між іншими закладами освіти, бути зацікавленою у просвітницькій діяльності серед батьків своїх вихованців, малою громадою. Адже родина і мікросоціум – перші соціальні інститути для дитини.

Вивчаючи особливості соціального інтегрування дітей з ООП науковці насамперед звертають увагу на їхню здатність до комунікації та налагодження контактів [2]. Зазвичай у таких малюків порушені комунікативні зв'язки та стосунки, а спостерігається соціально-комунікативна недостатність. Подолати неспроможність такої дитини до взаємодії без спеціально організованого навчально-виховного середовища практично неможливо. Отже, необхідно забезпечити організаційно-педагогічні умови для соціального інтегрування дітей з ООП в інклюзивній групі дошкільного освітнього закладу, де вона зможе усвідомити та сприйняти ціннісні й нормативні установки мікроколективу. Для кращого інтегрування таких дітей в освітньому закладі доцільно запроваджувати певний комплекс заходів (в соціальному, психологічному, педагогічному, особистісно-комунікативному плані), заснованих на інклюзивних підходах.

Під соціальним інтегруванням загалом розуміється процес поступового входження дитини з ООП в існуюче соціальне середовище, що супроводжується виробленням норм поведінки та опанування соціальних ролей, ustalених у цьому соціумі (в дошкільній – мікросоціумі). В інклюзивному дошкільному закладі має бути створено освітнє середовище, а якому дитина з ООП має багатоваріативні можливості якісно засвоїти нові для неї поведінкові стратегії й тактики.

Зважаючи на вищезазначене, спеціально створене освітнє середовище інклюзивної групи можна вважати своєрідною соціальною мережею. Цей мікросоціум варто означити базовим елементом усунення ізоляції, в якому сама дитина з ООП має змогу знизити власну ізоляцію та розширити діапазон контактів, комунікації, взаємодії, нових ролей, соціального досвіду тощо. Постійне дотримання таких умов забезпечуватиме суттєве підвищення соціальних, а згодом і академічних результатів навчання, а також значною мірою розширить зону розвитку дитини, що дасть змогу досягти її інтегрування в соціальне середовище групи дошкільного освітнього закладу.

Наразі українські дослідники мають зосереджувати увагу на визначенні чинників, що впливають на перебіг та ефективність соціального інтегрування дітей з ООП в сучасних освітніх закладах; розроблені відповідних стратегій синхронізації середовищного соціального клімату навчального закладу і родини технологій їх розвитку в умовах інклюзивного навчального закладу; методик покращення соціального розвитку, методів посилення соціальної інтеграції, програм формування соціальних навичок; методик та інструментарію оцінювання різноманітних компонентів соціальної дієздатності таких дітей з різних вікових груп та низці інших дотичних проблем.

Отже вихователі та асистенти вихователів в інклюзивних групах дошкільних освітніх закладів не мають здійснювати супровід та підтримувати дітей з ООП, не орієнтуючись на певні академічні показники, а робити акцент на прагненнях та можливостях дитини. Необхідно підтримувати взаємозв'язок усіх учасників освітнього процесу: педагогів, батьків, дітей та ін. спеціалістів, які працюють з дитиною, робота повинна бути чітко спланована та систематична, необхідно проводити скринінг отриманих результатів, а також важливим є створення навколишнього середовища та спеціально запланованих умов для взаємодії з ним.

References

1. Шомбар де Лов Interaction: individual and Societe P. – Н/ Chombartde Lauve. *Amtr Soc. Rev.* April 1966. V. 31/ № 2.
Shombar de Lov. (1966). Interaction: individualand Societe P. – Н/ ChombartdeLauve. *Amtr Soc. Rev.*
2. Колупаєва А. Савчук Л. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. Серія «Інклюзивна освіта» Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 276 с.
Kolupaieva, A. Savchuk L. Dity z osoblyvymy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia [Children with special needs and organization of their education]. Vydannia dopovnene ta pereroblene: nauk.-metod. posib. Seriiia «Inklyuzivna osvita» Kyiv: Vydavnycha hrupa «АТОПОЛ».
3. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі :практ. посіб. пер. з англ. Київ: СПД – ФО Парашин І. С. 2010. 296 с.
Lorman, T. Inklyuzivna osvita. Pidtrymka rozmaittia u klasi [Inclusive education. Support for classroom diversity]: prakt. posib. per. Z anhl. Kyiv: SPD – FO Parashyn I. S. 2010. 296 s.

4. Kalyanpur, M., & Harry, B. Culture in special education: building reciprocal family-professional relationships. / M. Kalyanpur, B. Harry // Baltimore, MD: Brookes. 1999.
5. Loreman, T. Seven pillars of support for inclusive education: Moving from «Why?» to «How?»/ T. Loreman // International Journal of Whole Schooling 2007 № 3(2) P. 22-38.
6. Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю., О. Таранченко, С. Єфімова, Н. Слободянюк, І. Луценко, Л. Будяк. Інклюзивна школа: особливості організації та управління. Навчально-методичний посібник. Київ: 2007. 128 с.
Kolupaeva, A., Sofii, N., Naida, Yu., O. Taranchenko, S. Yefimova, N. Slobodianiuk, I. Lutsenko, Budiak, L. (2007). Inkluzivna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia [Inclusive school: features of organization and management]. Navchalno metodychnyi posibnyk. Kyiv.
7. Лупарт, Д., і Веббер, Ч. Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл. *Exceptionality Education Canada*. 2002. № 12(2). С. 7-52.
Lupart, D., i Vebber, Ch. (2002). Shkilna reforma v Kanadi: perekhid vid rozdilnykh system osvity do inkluzyvnykh shkil. *Exceptionality Education Canada*.
8. Таранченко О. М. Сучасні підходи задоволення навчальних потреб учнів з порушеннями психофізичного розвитку в спеціальних та інклюзивних закладах освіти. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2013. № 1. С. 23–27
Taranchenko, O. M. (2013). Suchasni pidkhody zadovolennia navchalnykh potreb uchniv z porushenniamy psykhozvizhnoho rozvytku v spetsialnykh ta inkluzyvnykh zakladakh osvity [Modern approaches to meeting the educational needs of students with disabilities in special and inclusive educational institutions]. *Defektolohiia. Osoblyvadytyna: navchannia ta vykhovannia [Defectology. Special child: education and upbringing]*.
9. Таранченко О. М. Універсальна практика навчання та надання підтримки учням з особливими потребами. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2013. № 2. С. 18–21.
Taranchenko, O. M. (2013). Universalna praktyka navchannia ta nadannia pidtrymky uchniam z osoblyvymy potrebamy [Universal practice of teaching and supporting students with special needs]. *Defektolohiia. Osoblyvadytyna: navchannia ta vykhovannia [Defectology. Special child: education and upbringing]*.

Pikanova N.

ORCID 0000-0003-1196-5820

Graduate student

Institute of Special Pedagogy and Psychology
NAPS of Ukraine name. M. D. Yarmachenko
(Kyiv, Ukraine) E-mail: PikanovaNV@gmail.com

FACTORS OF SOCIAL INTEGRATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN INCLUSIVE GROUPS OF PRESCHOOL EDUCATION

The article covers the concept of «socialization» as the main factor in the formation of a person's personality and his relations in social life. The aim of the article is to study the factors that influence the social integration of preschool children with special educational needs in inclusive groups of preschool institutions. Pre-school education is optional in Ukraine. However, it is worth noting that social integration of toddlers who did not attend preschool can be much more difficult than for children who have had experience in kindergarten or schooling. In this regard, foreign and Ukrainian scholars are focusing on the creation of a proper environment for children with special needs in an inclusive institution, and emphasize the need to rely on the microsocium closest to the child, which is an important factor in assimilating the established norms in the wider community. The methodology of the article is based on fundamental research of Ukrainian and foreign scientists F. Giddings, G. Tard, A. Kolupaeva, O. Taranchenko. A pre-school institution, which plays a significant role in the development of the social and emotional sphere of children with OOP, should be an environment where toddlers are actively involved in educational activities, but there is now a somewhat formal approach to the process of social integration of children with special needs, and a greater focus on the need to master educational standards. The scientific novelty of the article is to determine the factors that influence the social integration of children with special educational needs in inclusive groups of pre-school institutions of education, draw conclusions and list certain factors that affect the social integration of children with special educational needs in inclusive pre-school groups.

Keywords: inclusive education, social integration, scientific tools, children with special educational needs, pre-schools.

Стаття надійшла до редакції: 29.09.2019

Рецензент: **О. Проніков** – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології і методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка